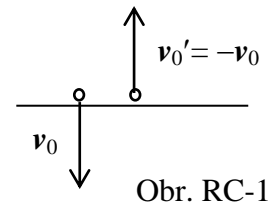

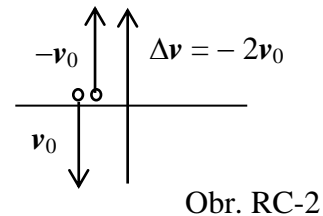
Fyzikálna olympiáda
54. ročník, 2012/2013
školské kolo
kategória C
riešenie úloh

1. Odraz pružnej loptičky

- a) Sila pružnosti stlačenej loptičky odrazí loptičku proti smeru rýchlosti v_0 jej dopadu. Ak je odraz dokonale pružný, loptička si počas odrazu svoju celkovú energiu zachováva, tzn., že po odraze od dosky má rýchlosť v_0' , pričom platí $v_0' = v_0$ (veľkosti rýchlostí sú rovnaké). Situáciu znázorňuje obr. RC-1. (1bod)

- b) Veľkosť vektora Δv , ako vyplýva aj z vektorového diagramu na obr. RC-2, je $|\Delta v| = 2 v_0$
Pre dané hodnoty $|\Delta v| = 28 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$. (2 body)

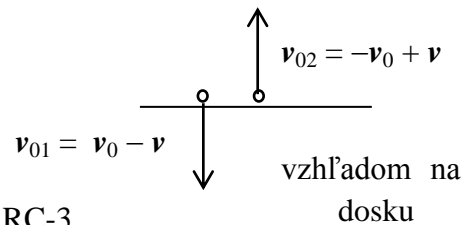
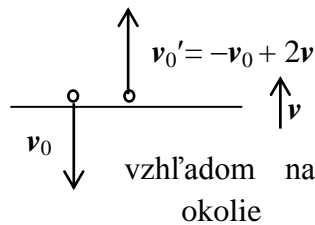

- c) Z impulzovej vety platí $F \tau = \Delta p = m |v_0' - v_0| = m |\Delta v| = 2 m v_0$.

Z toho $F = 2 m v_0 / \tau$,

pre dané hodnoty $F = 700 \text{ N}$. (2 body)

- d) Vzhľadom na dosku dopadá loptička rýchlosťou $v_0 - v$, obr. RC-3. Rýchlosť loptičky po odraze vzhľadom na dosku je $v_{o2} = -v_0 + v$.

Veľkosť $v_{o2} = v_0 + v$, pre dané hodnoty $v_{o2} = 24 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$. (2 body)

- e) Rýchlosť v_2 loptičky vzhľadom na inerciálnu sústavu spojenú s okolím bude daná súčtom rýchlosti v_{o2} loptičky vzhľadom na sústavu spojenú s doskou a rýchlosti pohybu tejto sústavy (dosky) v vzhľadom na okolie, tzn. $v_2 = v_{o2} + v = -v_0 + 2 v$.

Veľkosť rýchlosti loptičky po odraze, vzhľadom na okolie,

$v_2 = v_0 + 2 v$, pre dané hodnoty $v_2 = 34 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$.

Pre Δv_2 máme $\Delta v_2 = v_2 - v_0 = -2v_0 + 2 v = 2 (v - v_0)$; $|\Delta v_2| = 2 (v + v_0)$,

pre dané hodnoty $|\Delta v_2| = 48 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$. (2 body)

- f) Futbal, tenis, stolný tenis, baseball. (1 bod)

2. *Odporová rezačka polystyrénu*

- a) V okamihu pripojenia je drôt studený, a ak predpokladáme teplotu v miestnosti $t_0 = 20\text{ }^\circ\text{C}$, je jeho rezistivita $\rho_{20} = \rho_0 (1 + \alpha t_0)$.

$$\text{Odpor drôtu } R_{20} = \rho_{20} \frac{l}{S} = \rho_{20} \frac{4l}{\pi d^2}.$$

Pozn.: Koeficient dĺžkovej teplotnej rozťažnosti je o dva rády menší, preto vplyv teplotnej zmeny rozmerov drôtu netreba uvažovať.

Výkon zdroja po pripojení

$$P_0 = \frac{U^2}{R_{20}}.$$

Pre maximálny výkon P_m dostaneme maximálny priemer drôtu

$$d = \sqrt{\rho_0 \frac{4L}{\pi} \frac{P_m}{U^2} (1 + \alpha t_0)}, \text{ pre dané hodnoty } d \approx 0,38 \text{ mm.} \quad 3 \text{ body}$$

- b) Ak má drôt teplotu topenia t_t polystyrénu, je jeho odpor

$$R_p = \rho_0 \frac{4L}{\pi d^2} (1 + \alpha t_t).$$

Prúd prechádzajúci drôtom a výkon zdroja sú

$$I = \frac{U}{R_p} = \frac{\pi d^2 U}{4L \rho_0 (1 + \alpha t_t)}, \quad P = U I = \frac{\pi d^2 U^2}{4L \rho_0 (1 + \alpha t_t)},$$

pre dané hodnoty $I \approx 3,24 \text{ A}$, $P \approx 26 \text{ W}$. 3 body

- c) Pri rýchlosti v_m sa za čas τ zohreje a roztopí polystyrén s objemom $V = d L v_m \tau$. Pritom prijme teplo $Q = \rho_m V [c (t_t - t_0) + l]$. Z drôtu sa uvoľňuje teplo $Q = P \tau$ (teplota drôtu zostáva konštantná a tak celé teplo pohltí polystyrén).

$$v_m = \frac{P}{\rho_m d L [c (t_t - t_0) + l]}, \text{ pre dané hodnoty } v_m \approx 3,14 \text{ mm}\cdot\text{s}^{-1}.$$

Pri rýchlosti v_m sa bude polystyrén topiť a drôt bude prenikať objemom bloku. Ak je rýchlosť $v < v_m$, zníži sa odvod tepla z drôtu, tým sa zvýši jeho teplota a polystyrén sa bude páliť (dochádza k rozkladu látky za vzniku škodlivých plynov). 2 body

- d) Rezanie drážky s hĺbkou Δh trvá čas $\Delta t = \Delta h / v_m$. Za tento čas odovzdal drôt polystyrénu teplo

$$Q = P \Delta t, \text{ pre dané hodnoty } Q \approx 621 \text{ J.} \quad 2 \text{ body}$$

3. Paradox pri voľnom páde

- a) Rameno zariadenia koná otáčavý pohyb okolo osi O. Môžeme predpokladať, že bod ramena, ktorý je vo vzdialenosti d od osi otáčania, získa zvislú zložku postupného zrýchlenia rovnú alebo väčšiu ako g . V tom okamihu sa teliesko oddelí od otáčajúceho sa ramena, padá voľným pádom pomalšie, ako je pád ramena. (1 bod)

Podmienky, pri ktorých môže nastať tento prípad vyplývajú z pohybovej rovnice otáčavého pohybu ramena

$$I \varepsilon = m g \frac{l}{2} \cos \alpha, \quad (2 \text{ body})$$

kde ε je uhlové zrýchlenie ramena.

Po dosadení za I máme pre uhlové zrýchlenie ramena

$$\varepsilon = \frac{3g}{2l} \cos \alpha. \quad (1 \text{ bod})$$

Zvislá zložka a postupného zrýchlenia bodu ramena vo vzdialenosti d od jeho osi

$$a = \varepsilon d \cos \alpha = \frac{3gd}{2l} \cos^2 \alpha. \quad (2 \text{ body})$$

Pre výpočet d_0 vychádzame z podmienky

$$g = \frac{3gd_0}{2l} \cos^2 \alpha,$$

z toho $d_0 = 2l / (3 \cos^2 \alpha)$. (1)

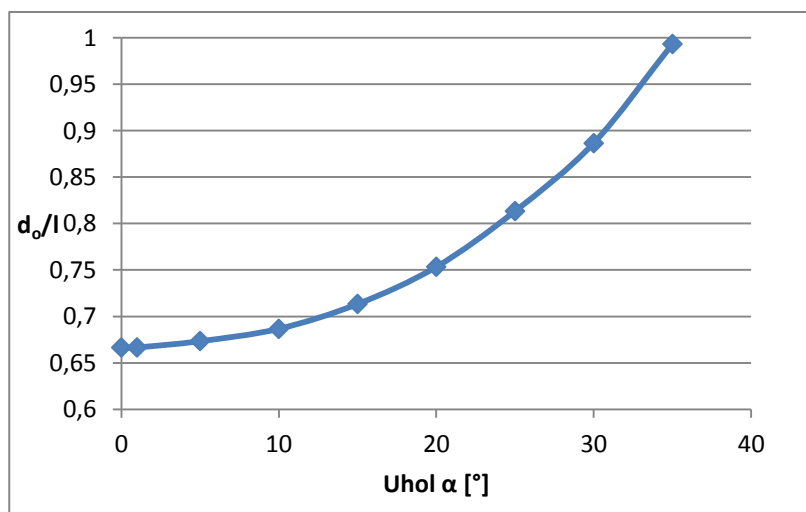
Pre prípad $d_0 = l$ máme $\alpha_{01} \approx 35,26^\circ$. (1 bod)

- b) Funkciu $d_0 / l = f(\alpha)$ určíme z výrazu (1)

$$d_0 / l = 2 / (3 \cos^2 \alpha). \quad (2 \text{ body})$$

- c) Graf funkcie možno zostrojiť napr. v editore Excel (obr.).

Z grafu približne platí $\alpha_{02} \approx 20^\circ$. (1 bod)

4. Elektrický obvod

a) Obvod obsahuje 6 vetiev, jednotlivé prúdy sú označené I_1 až I_6 . 1 bod

b) V danom prípade platí $R_4 = 2 R_1$ a $R_5 = 2 R_2$, z čoho vyplýva, že obidve vetvy 1–4 a 2–5 delia napätie U_{AB} v rovnakom pomere a teda medzi uzlami E a D je nulové napätie. Rezistor R_3 potom môžeme odpojiť bez ovplyvnenia obvodu a odpor R_{AC} je pre túto podmienku

$$R_{AC} = \frac{(R_1 + R_4)(R_2 + R_5)}{R_1 + R_4 + R_2 + R_5} + R_6 = 6,0 \Omega. \quad 3 \text{ body}$$

c) Pre prúd vetvou s rezistorom R_6 je $I_6 = U / R_{AC}$, pre dané hodnoty $I_6 = 1,0 \text{ A}$ a $I_3 = 0,0 \text{ A}$.

Prúd I_6 sa delí do jednotlivých vetiev

$$I_1 = I_4 = I_6 (R_2 + R_5) / (R_1 + R_4 + R_2 + R_5),$$

pre dané hodnoty $I_1 = I_4 = 0,6 \text{ A}$,

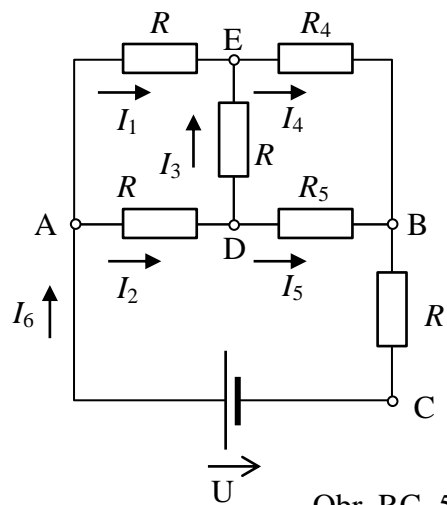
$$I_2 = I_5 = I_6 - I_1, \text{ pre dané hodnoty } I_2 = I_5 = 0,4 \text{ A}. \quad 2 \text{ body}$$

d) Napätie $U_{AB} = U - R_6 I_6$, pre dané hodnoty $U_{AB} = 3,6 \text{ V}$.

$$\text{Napätie } U_{BC} = U - U_{AB} = R_6 I_6, \text{ pre dané hodnoty } U_{BC} = 2,4 \text{ V}. \quad 2 \text{ body}$$

e) Celkový príkon siete $P = U I_6$ alebo $P = U^2 / R_{AB}$.

$$\text{Pre dané hodnoty } I_6 = 6,0 \text{ W}. \quad 2 \text{ body}$$

Obr. RC-5

5. Termodynamika

- a) Pre adiabatickú zmenu stavu plynu platí rovnica

$$p_0 V_0^\kappa = p V^\kappa.$$

S použitím stavovej rovnice

$$\frac{pV}{T} = \frac{p_0 V_0}{T_0}$$

dostaneme rovnicu pre dvojicu veličín T, V

$$T_0 V_0^{\kappa-1} = T V^{\kappa-1}.$$

Pre daný prípad platí

$$T_1 = T_0 \left(\frac{V_0}{V_0 + \Delta V} \right)^{\kappa-1} \quad \text{a} \quad T_2 = T_0 \left(\frac{V_0}{V_0 - \Delta V} \right)^{\kappa-1}.$$

Pre dané podmienky $\Delta V = V_0/2$ a $\kappa = 1,4$ pre plyn dvojatómových molekúl

$$T_1 = T_0 (2/3)^{0,4} \approx 0,85 T_0 \quad \text{a} \quad T_2 = T_0 (2)^{0,4} \approx 1,32 T_0. \quad \text{2 body}$$

Pri vyrovnávaní teploty dochádza k tepelnej výmene vedením tepla piestom. Obidve časti plynu obsahujú rovnaké látkové množstvo plynu a preto majú rovnakú tepelnú kapacitu C_V . Pre zmenu vnútornej energie obidvoch častí pri vyrovnaní teplôt dostaneme $C_V (T_2 - T_{v1}) = C_V (T_{v1} - T_1)$.

Výsledná teplota po vyrovnaní

$$T_{v1} = \frac{1}{2}(T_2 + T_1) = \frac{1}{2} T_0 \left[\left(\frac{V_0}{V_0 + \Delta V} \right)^{\kappa-1} + \left(\frac{V_0}{V_0 - \Delta V} \right)^{\kappa-1} \right],$$

pre dané podmienky $T_{v1} \approx 1,08 T_0$. 1 bod

Práca sa koná iba pri adiabatickom deji a je rovná zmene vnútornej energie

$$W_1 = C_V (T_1 - T_0) + C_V (T_2 - T_0) = C_V T_0 \left[\left(\frac{V_0}{V_0 + \Delta V} \right)^{\kappa-1} + \left(\frac{V_0}{V_0 - \Delta V} \right)^{\kappa-1} - 2 \right],$$

pre dané podmienky $W_1 \approx 0,17 C_V T_0$. 1 bod

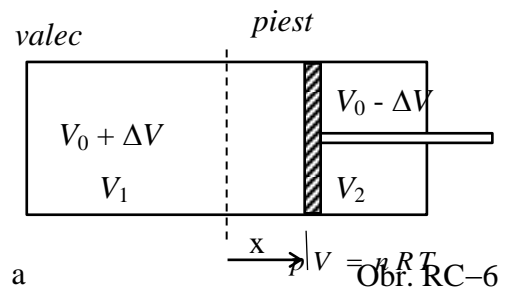
- b) Pri spätnom pohybe piestu do pôvodnej polohy a adiabetickej zmene stavu sú výsledné teploty

$$T_1^* = T_{v1} \left(\frac{V_0 + \Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1} \quad \text{a} \quad T_2^* = T_{v1} \left(\frac{V_0 - \Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1}.$$

Pre dané podmienky $T_1^* \approx 1,5^{0,4} T_{v1} = 1,18 T_{v1} \approx 1,28 T_0$ a

$$T_2^* \approx 2^{-0,4} T_{v1} = 0,76 T_{v1} \approx 0,82 T_0.$$

Po vyrovnaní teploty bude výsledná teplota plynov, rovnako ako v predchádzajúcom odseku,

$$T_{v2} = \frac{1}{2}(T_1^* + T_2^*) = \frac{1}{2} T_{v1} \left[\left(\frac{V_0 + \Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1} + \left(\frac{V_0 - \Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1} \right].$$

Pre dané podmienky $T_{v2} \approx 0,97 T_{v1} \approx 1,05 T_0$. 1 bod

Rozdiel výslednej ustálenej teploty a teploty začiatocnej

$$T_{v2} - T_0 = \frac{1}{2}(T_1^* + T_2^*) - T_0 = \frac{1}{2} T_{v1} \left[\left(1 + \frac{\Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1} + \left(1 - \frac{\Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1} \right] - T_0.$$

Pre dané podmienky $T_{v2} - T_0 \approx 0,049 T_0$. 1 bod

Celková práca vykonaná pri spätnom pohybe piestu

$$W_2 = C_V (T_1^* - T_{v1}) + C_V (T_2^* - T_{v1}) = C_V T_{v1} \left[\left(1 + \frac{\Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1} + \left(1 - \frac{\Delta V}{V_0} \right)^{\kappa-1} - 2 \right].$$

Pre dané podmienky $W_2 \approx -0,066 C_V T_0$. 1 bod

Celková práca vykonaná počas celého cyklu

$$W = W_1 + W_2 \approx 0,104 C_V T_0 > 0. \quad \text{1 bod}$$

- c) Nevratnosť celého cyklu je spojená vedením tepla medzi časťami s rôznou teplotou. Pri vyrovnávaní teploty formou tepelnej výmeny narastá entropia sústavy a tento nárast je nevratný. Inými slovami tepelný prenos ide vždy od telesa s vyššou teplotou k telesu s nižšou teplotou – tento proces nikdy neprebíha samovoľne opačným smerom. *Pozn.: Adiabatické deje počas cyklu sú procesy vratné.* 2 body

6. Pevnosť plášt'a lietadla

- a) Teplota vo výške h je $t = t_0 - \frac{\Delta t}{\Delta h} h \approx -50 \text{ }^\circ\text{C}$.

Stavová rovnica pre adiabatický proces má tvar

$$pV^\kappa = p_0 V_0^\kappa \quad \text{a súčasne} \quad \frac{pV}{T} = \frac{p_0 V_0}{T_0}.$$

Pre závislosť tlaku od teploty dostaneme

$$p = p_0 \left(\frac{T}{T_0} \right)^{\frac{\kappa}{\kappa-1}} = p_0 \left(1 - \frac{1}{T_0} \frac{\Delta t}{\Delta h} h \right)^{\frac{\kappa}{\kappa-1}}.$$

Pre dané hodnoty $p \approx 25,5 \text{ kPa}$ ($\approx 26 \% p_0$).

$$\text{Hustota pri danej teplote a tlaku } \rho = \frac{p M_m}{RT}.$$

Pre dané hodnoty a tabuľkovú hodnotu $M_m = M_m = 28,96 \times 10^{-3} \text{ kg.mol}^{-1}$ dostaneme

$$\rho \approx 0,40 \text{ kg.m}^{-3}. \quad \text{4 body}$$

- b) Pre obtekanie vzduchu okolo lietadla platí Bernoulliho rovnica. Tlak na vonkajšej strane plášt'a pohybujúceho sa lietadla p_v je dané rovnicou

$$\frac{1}{2} \rho v^2 + p_v = p.$$

Rozdiel tlaku medzi vnútorným a vonkajším povrchom plášt'a

$$\Delta p = p_0 - p_v = p_0 - p + \frac{1}{2} \rho v^2.$$

Pre dané hodnoty $\Delta p \approx 87$ kPa.

3 body

- c) Ťahová sila vyvolaná rozdielom tlakov, ktorá pôsobí v plášti v pričnom smere, pripadajúca na dĺžku l povrchovej úsečky rovnobežnej s osou valca, je

$$D l \Delta p = 2 F_l, \text{ resp. } F_l = \frac{1}{2} D l \Delta p.$$

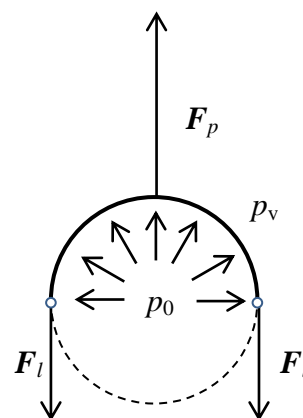
Pozn.: Ak uvažujeme silový účinok na polvalec, je sila pevnosti plášt'a F_l na obidvoch stranách, tzn. $2 F_l$, v rovnováhe s tlakovou silou $F_p = S_x \Delta p$.

Na jeden nit pripadá sila

$$F_l = \frac{F_l}{l} \frac{l_1}{N} = \frac{l_1}{2N} D \Delta p.$$

Pre dané hodnoty $F_l \approx 1,74$ kN.

Strihové napätie $\tau = \frac{4 F_l}{\pi d^2}$. Pre dané hodnoty $\tau \approx 88,6$ MPa $< \tau_{\text{dov}}$.

Obr. RC-7

Pri dlhodobej prevádzke dochádza postupne k únave materiálu a môže dôjsť k ustrihnutiu nitov a tým k odtrhnutiu plechu.

3 body

7. Meranie súčiniteľov statického a šmykového trenia

10 bodov

Fyzikálna olympiáda, 54. ročník – Úlohy školského kola kategórie C

Autori úloh: Martina Kluvancová (1.), Dušan Nemeč (2.),
Roman Kluvanec (3. a 4.), Ivo Čáp (5 až 7)

Recenzia: Daniel Kluvanec, Ivo Čáp

Redakčná úprava: Ivo Čáp

Vydal: Slovenská komisia fyzikálnej olympiády

IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže, Bratislava 2012